

Bir Bilgelik Durağı Cengiz Aytmatov

Uluslararası Sempozyum
16-17 Ekim Bişkek / KIRGIZİSTAN

Prof. Dr. Osman HORATA
Açış Konuşması

Sayın Rektörüm, Sayın Rektör Birinci Yardımcımız, Değerli Bilim Adamları ve Sevgili Öğrenciler,

Bu uluslararası sempozyum, 20. asrın bilge isimlerinden Cengiz Aytmatov'un 80. yaş gününe rastlayan 12 Aralık günü onun huzurlarında yapılacaktır. Tıpkı Atatürk Kültür Merkezi'nce, doğumunun 70. yılında Ankara'da düzenlenen uluslararası sempozyumda olduğu gibi... Atatürk Kültür Merkezi olarak, dünyanın farklı yerlerinden gelen Aytmatov uzmanlarını, Aytmatov dostlarını, 80. yaş yılında bir araya getirebilmeyi, ona verilebilecek en anlamlı ödül olarak düşünmüştük. Ayrıca, Türk kültürünün bu gönüllü elçisine, geç de olsa bir hakkın teslimi için, Türkiye'de Nobel Ödülüne aday göstermek üzere bir komite oluşturmuştuk.

Fakat Törekuoğlu Cengiz'in, 12 Aralık 1928'de Kırgızistan'ın Şeker köyünde başlayan "Ak Gemi"yle "Toprak Ana"ya doğru yolculuğu, 80. yaş gününe ulaşmadan, 10 Haziran 2008 günü Almanya'nın Nürnberg kentinde noktalandı. Bu toplantımız da, daha erken bir tarihe alınarak, Cengiz Aytmatov'a saygı toplantısına dönüştü. Öncelikle, bu anlamlı toplantının gerçekleşmesindeki işbirliği için Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Rektörü sayın Prof. Dr. Süleyman Kayıbov'a, Rektör Birinci Yardımcısı sayın Prof. Dr. Uğur Oral'a ve Cengiz Aytmatov Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Abdildacan Ahmateliyev'e teşekkür ederim.

Değerli Konuklar,

Sempozyumumuzun adı, "Bir Bilgelik Durağı: Cengiz Aytmatov". Bu durak, sadece Kırgızı, Kazağıyla Türk dünyası için değil insanlık için de önemli bir duraktır. Çünkü Aytmatov, eserleri yüz ellinin üzerinde dile çevrilen, pek az yazara nasip olabilecek evrensel bir üne sahip bir dünya yazarı, halklar arasında bir köprü... Fani vücudu yok olsa da, kuşkusuz bu güçlü köprüler onun adını yaşatmaya devam edecektir. Aytmatov, sadece Kırgızistan'ın değil doğusuyla, batısıyla Türk Devlet ve Topluluklarının kültür elçisidir. Onun kurduğu köprüler, binlerce yıllık bir kültürel zenginliğin kapılarını dünyaya aralamıştır. Aytmatov'a, Türk kültürünün gelişimi ve tanıtımına yaptığı bu katkılar sebebiyle, Atatürk Kültür Merkezince, 1998 yılında şeref üyeliği payesi bizzat o anki cumhurbaşkanımız sayın Süleyman Demirel tarafından kendilerine tevdi edilmiştir. Bu sebeple, bu şeref üyemiz adına düzenlenen bu toplantı, Atatürk Kültür Merkezi açısından da özel bir anlam ifade etmektedir.

Değerli Konuklar,

Biraz sonra alanın uzmanları, değerli bilim adamları Cengiz Aytmatov'u birçok yönüyle ele alacaklardır. Ben de, doğrudan uzmanlık alanım olmamakla birlikte, Aytmatov'un yetiştiği çağ içindeki konumuna, insanlık için bir bilgelik durağı olmasının sebebine kısaca temas etmeye çalışacağım.

Sevgili Öğrenciler,

Aytmatov, her yazar gibi “asrının eseri”ydi fakat “asrının esiri” değildi. Evet, o asrının esiri olmamış; “insanı yok etmeye dönük” savaflara, baskılara, zulümlere karşı, “asrı”nın güdümüne girmeden; insanı hür, erdemli ve “kendi” olarak yaşatabilmenin savaflını vermiş, insanlığın bilgelik durağı olmuş, onurlu, bilge bir yazardır.

Hepinizin bildiği gibi Aytmato’v’un 80 yıllık ömrü, son sekiz yılı dışında, 20. yüzyılda geçti. Düşünürler, 20. yüzyılı diğer asırlardan farklı, anlaşılması güç bir asır olarak nitelerler. Daha açık bir ifadeyle bu asır, insanlar açısından anlaşılmaya fırsat bırakmayacak kadar hızlı, aynı zamanda zor geçmiş bir asırdır. Aytmato’v ise, zamanın önünde savrulup gitmeyen nadir yazarlardan biridir. Peki hepimizin hayatının önemli bir kesitine ev sahipliği yapan 20. asır nasıl bir yüzyıldı? İki Dünya Savaflının yaşandığı, üçüncüsünün eşiğinden dönüldüğü, buna karşılık bir asra sığmayacak kadar baş döndürücü gelişmelerin yaşandığı bu asır insanlar nasıl hatırlayacaktır?

Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl* (İstanbul 2006) adlı eserinde, bu sorunun cevabını bulmaya çalışır ve bu amaçla 20. yüzyılın on önemli düşünürünün kapısını çalar. Cevaplar, ne yazık ki bu yüzyılın, savafları ve felaketleriyle insanlık tarihinin en dehşet verici asrı olduğunu gösterir. İnsan hayallerini zorlayan, bilim ve teknoloji alanındaki baş döndürücü gelişmeler ise bu trajik tablonun gölgesinde kalır. İngiliz müzisyen Menuhin’in deyişiyile bu yüzyıl, “...insanlığın o zamana kadar idrak ettiği en büyük umutları canlandıran”, buna karşılık “bütün hayalleri ve idealleri yıkan” bir asırdır.

20. yüzyılın başlarından ortalarına kadar geçen süre, insanlık için ümitlerin, hayallerin tükendiği; Aytmato’v’un deyişiyile bir “gün”ün “bir asra bedel” olacak kadar uzadığı bir dönemdi. Bu bunalım dönemini, olağanüstü büyüme ve toplumsal dönüşüm yılları izledi. Fakat yeşeren umutlar insanlar için daha canlanamadan solmaya yüz tuttu. Bazı bölgeler için asrın sonu, yeniden belirsizlik, dağılma, çatışmayla gelen bir felaket dönemi oldu.

Savaflar, felaketler ve hızlı değişim, yetişen kuşakları geçmişle organik ilişkiden yoksun bir zeminde, sürekli “şimdiki zaman” içinde yaşamak zorunda bıraktı. Tarih yani kimlik şuuru büyük bir erozyona uğradı ve “kimlik sorunu” çağın sorunu hâline geldi.

Aytmatov da, “Geçmişin ya da daha çok kişinin çağdaş deneyimini önceki kuşakların deneyimine bağlayan toplumsal mekanizmaların yok olması”nı, geç 20. yüzyılın en karakteristik ve en ürkütücü fenomenlerinden biri olarak görür ve “Kan ve iktidar, işte bunlar ebediyetten beri tüm kötülüklerin anasıdır... Bir hainlik ikincisini meydana getirir; o da üçüncüsü için tohum bırakır... Bolşevizm olmasaydı, faşizm meydana gelir miydi? Hitler Stalinsiz ya da bunun aksi olur muydu?....” diyerek, bu yüzyılı “kan”la “iktidar”ın birleştiği, kötülüğün bir diğer kötülüğü doğurduğu şanssız bir dönem olarak görür.

İnsan eliyle gerçekleşen bütün bu felaketlerin ve değişimin hedefinde yine insan vardı. İnsanlık, bu asırda hiçbir asırda olmayacak kadar “kendi” olarak kalabilmenin

savaşını vermek zorunda kaldı. Bu olağanüstü dönüşüm, sadece insanları etkilemekle kalmadı, ihtiyar dünyamızı da kritik bir dönemece getirdi.

Değerli Konuklar,

Anadolu ve Orta Asya Türkleri, yani Türk atanın Ata ve Ana yurttaki çocukları, 20. yüzyılın dehşetinden en fazla etkilenen toplumlar oldular. Aytmatov da talihin ve tarihin acı yüzüyle daha çocukluk yıllarında karşı karşıya kaldı. Orta Asya Türklüğünün üzerine çöken kâbus, onu çocukluğunu yaşayamadan en değerli varlığı babası Törekul'dan ayrı düşürdü. Yakın çevresinden daha birçok insan, o dönemde yaşamının bedelini ağır bir şekilde ödedi. Törekul oğlu Cengiz, babasının ölümünden dört yıl sonra, henüz 13 yaşındayken, Sovyet halklarının 20 milyondan fazla ferdini kaybettiği İkinci Dünya savaşı dehşetiyle karşılaştı.

Andre Gide, “sanat baskıdan doğar” der. İlginç ve bir o kadar da düşündürücü bir söz. 20. asrın baskısı, Aytmatov gibi, kendini cesaretle sorgulayan bir dehayı, bilgeyi yaratır. Aytmatov, her şeyden önce insanı kendine bırakmayan 20. yüzyılı, insanlığın trajedisini sorgulayan asrının en önemli birkaç yazarından biridir. “Kan” ve “İktidar”ın bir araya geldiği bu asırda, o tavrını “insan”dan yana koyar. Dağında, okulunda, tarlasındaki insanı, kendi insanını anlatır. Onların iç dünyalarını büyük bir gözlem gücüyle tasvir eder. Çevresinden perspektifini bütün Sovyet halklarına, oradan da bütün insanlığa yöneltir. Kazak-Kırgız bozkırlarındaki insanlardan insanlığın dünya ile ilişkilerini sorgulamaya uzanır.

Aytmatov'un eserlerinin ana temasını, asrının bu trajik yüzü, çevre felaketleri, ötekileştirme/kendi olma, savaşlar gibi sorunları oluşturdu. O, bu sorunlara kalemiyle insanlığın dikkatini çekerek bir yazar olarak sorumluluğunu en üst düzeyde yerine getirdi. Sistemin baskısı veya kendi arzusuyla insanın kendine yabancılaşarak millî hafızasını kaybetmesini, bir Kırgız efsanesinden esinlendiği “Mankurt” metaforuyla insanların belleklerine silinmeyecek şekilde kazıdı. “Halkların tarihî hafızasının körelmesi”ni, “fertlerin ve halkların kendi benliklerini kaybetmesi faciası” olarak gören Aytmatov, millî hafızasını yitiren bir insanı “anasını tanımayan bir ferde” benzetir.

Orta Asya ve Anadolu Türklüğü felaketler açısından şanssızlıklarına karşılık, Atatürk gibi, İsmail Gaspıralı gibi, Aytmatov gibi bilge şahsiyetleriyle, üzerlerine çöken kâbusun altından güneşin aydınlığını görmeyi başardılar.

Aytmatov gerçeği, elbette sadece ele aldığı konulardan ibaret değildir. O gücünü, insanlığın gerçeklerini, insani ve evrensel boyutta ele almasının yanında, beslendiği güçlü “damar”lardan ve insanları derinden yakalayan üslubundan almaktadır. Aytmatov, 20. yüzyılın dehşeti karşısında, sağlam bir kaleye, asırlardır Kırgız kültürünü ayakta tutan Kırgız epik hazinesine sığınmış ve sığındığı bu kadim miras da 20. asırdaki en önemli mirasçısını yetiştirmiştir. Aytmatov, millî olmadan evrenselleşilemeyeceğini herkese göstermiştir. Semerkant'tan Almaatı'ya kadar uzanan kadim Türkistan toprakları, dünyanın birçok yerini kışkıracak zenginliklere sahip tarihî bir ilim ve kültür merkezidir. Bu münbit topraklarda yetişen Aytmatov, bıraktığı tohumlarla şüphesiz binlerce yeni filize öncülük edecektir.

Evrensel bir bilgelik durağı olan Cengiz Aytmatov'un dünyaya vedasını, bazı yazarlar “Tanrı Dağından” bir “Çığ”ın kopmasına; bazıları da “Kırgız'ın Dağı”nın

devrilmesine benzetti. Kopan dağdan bir çığ veya yıkılan Kırgız'ın dağı değil; dünyanın uçuruma doğru gidişini anlattığı son romanı *Dağlar Yıkılırken*'i ağrıştırırcasına, insanlığın dağlarından birinin devrilişiydi veya yer kürenin zirvelerinden bir "Dağ"ın "Toprak Ana"yla kucaklaşmasıydı. Onun "Beyaz Gemi"si hayal ikliminde çıktığı yolculukta derin izler bıraktı. Bu izleri korumak ve yaşatmak, sadece Kırgız'ın değil, bütün dünyanın borcu olmalıdır. Atatürk Kültür Merkezi olarak, dn olduğu gibi, bundan sonra da Türk kültürünün bilgesine karşı vefa borcumuzu yerine getirmeye devam edeceğiz.

2008, biliyorsunuz Cengiz Aytmatov Yılı... Kırgızistan Kültür ve Enformasyon Bakanlığı, bu anlamlı kararıyla ona hayattayken deta anlamlı bir jbile yaptı. Aytmatov yılında, Aytmatov'un yurdunda düzenlediğimiz bu sayđı toplantısında emeği geçen herkese, başta bildirileriyle toplantımızı onurlandıran değerli bilim adamlarına ve bu güzel ev sahipliği için Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti dostluğunun bu sembol kurumu Manas niversitesine, Rektörümüz ve Rektör Birinci Yardımcıamızın şahsında teşekkürlerimi sunuyor, Cengiz Aytmatov'un aziz hatırası önünde sayđıyla eğiliyorum.

Ruhu şad olsun!